

FLORIN ŽIGRAI

ZÁKLADNÉ KATEGÓRIE VYUŽITIA ZEME A ICH PRIESTOROVÉ USPORIADANIE

1. Úvod

Poslaním tohto článku je priblížiť na základe vyhodnotenia okruhu odbornej literatúry pojem a obsah základných kategórií využitia zeme; analyzovať hlavné faktory a procesy, ktoré určujú priestorové usporiadanie kategórií využitia zeme; rozobrať štruktúru krajiny a jej deriváty, ako aj metódy, ktoré ju študujú a v závere príspevku zdôrazniť význam štúdia vyššie načrtnutej problematiky. Pôvodne plánovaný rozsah jednotlivých kapitol sme zúžili v zmysle redakčných smerníc zborníka a v texte sa odvolávame na literárne pramene, ktoré sa podrobnejšie zaoberajú špecifickými otázkami.

2. Základné kategórie využitia zeme

Využitie zeme (ispolzovanie zemli, land use, Landnutzung, l'utilisation du sol), ktoré predstavuje súhrn hospodárskych aktivít človeka v priestore a čase, môžeme v rámci komplexného výskumu krajiny študovať z rôznych aspektov, čo sa okrem iného tiež odráža v rôznej nomenklatúre a terminológii používanej jednotlivými vednými disciplínami. Takto môže dôjsť niekedy k situácii, že pod synonymne znejúcim výrazom sú skryté odlišné pojmy. Veľmi často dochádza k čiastočnému prekryvaniu významu jednotlivých výrazov a pojmov, z ktorých sme vybrali ako príklad niekoľko základných kategórií využitia zeme a ich odvodeniny. Stupeň výrazovej nejednotnosti týchto vybraných pojmov, alebo naopak miera ich pojmovej nejednotnosti závisí od toho, aké použijeme kritérium, resp. prístup, čo sme sa snažili znázorniť v tabuľke č. 1.

Forma využitia zeme (forma ispolzovanija zemli, the form of land utilization, Bodennutzungsform, Nutzungsart, la forme de l'utilisation du sol) predstavuje jednu zo základných kategórií využitia zeme používanej v ekonomickej geografii. Je konkrétnym prejavom ľudskej aktivity v priestore a čase, ktorý v sebe zhrmažďuje určitý historický, hospodársky, sociálny a kultúrny potenciál a je kompromisom medzi prírodnými danosťami územia, technickými možnosťami a poznatkami človeka. Medzi formy využitia zeme patria zastavané plochy výrobné, ťažobné, obytné, dopravné, rekreačné a verejného účitku; orná pôda; záhrady; sady; trvalé trávne porasty, t. j. lúky a pasienky; les; vodné plochy; úhory a neúžitky prirodzeného a umelého pôvodu. Ako príklad ekonomickogeografických termínov, ktoré svojou náplňou stoja blízko k pojmu forma využitia zeme uvádzame nasledovné: užitkový druh (L. Bauer a H. Weinitschke 1967, W. Hartmann 1970, E. Neef, H. Richter, H. Barsch, G. Haase 1973); užitková plocha (C. Troll 1969, E. Bochning 1962). Poľnohospodársky aspekt názvu a pojmu formy vy-

užitia zeme sa odráža v práci A. Götza 1970, ktorý používa termín kategória poľnohospodárskeho využitia zeme v menších mierkach, kde je cieľom rozdeliť väčšie územie na dve hlavné kategórie: poľnohospodársku a nepoľnohospodársku zem. Pod formami resp. typmi využitia zeme chápe autor topografickú štruktúru všetkých kategórií poľnohospodárskeho využitia zeme na menšom území vo veľkej mierke. V atlase svetového poľnohospodárstva (C. Vanzetti a kol. 1969/1970) sa používa termín kategória využitia zeme, ktorý v sebe zahŕňa bohatú škálu jednotlivých foriem využitia zeme v rôznom percentuálnom zastúpení. V atlase ČSSR 1966 sa v liste „Využití půdy“ používa pre označenie foriem využitia zeme obsahové totožný termín druhu pozemkov. Toto konštatovanie sa v plnej miere vzťahuje tiež na prácu F. Hutníka a kol. 1965, v ktorej sa operuje s termínom poľnohospodárska kultúra. Geodetické pracoviská používajú v zmysle foriem využitia zeme termín kultúra, ktorý tiež používa E. Mazúr (1974). M. Schwind 1964 pri historicko-genetickom štúdiu kultúrnej krajiny narába s termínom formy krajiny, ktoré sú obsahovo prakticky totožné s formami využitia zeme. Detailnejší rozbor a porovnanie základných kategórií využitia zeme s obsahovo podobnými ekonomickogeografickými termínmi a pojmami najmä krajinnej ekológie uvádzam v inej práci (F. Žigrai 1975).

3. Faktory a procesy určujúce priestorové usporiadanie a rozšírenie základných kategórií využitia zeme

Komplex prírodných, ekonomických a sociálno-historických faktorov spolu s ich príslušnými procesmi pôsobia na šírenie sa základných kategórií využitia zeme ako materiálnych jednotiek a tým na vznik priestorových štruktúr krajiny.

Počas terénneho výskumu si často kladieme otázku, prečo na určitom mieste sa práve nachádza tá, alebo oná forma využitia zeme. Málokedy môžeme jednoznačne a rýchlo uspokojujúco zodpovedať túto otázku priamo v teréne, kde sa dajú vnímať väčšinou len faktory fyzikogeografického charakteru. Odpoveď na druhú polovičku otázky musíme hľadať vo sfére faktorov ekonomických, historických, sociologických a politických. Z tohoto dôvodu vyplýva, že faktory, ktoré rozhodujú o priestorovom šírení a usporiadaní foriem využitia zeme sú prírodného, ekonomického, sociálneho, historického a politického charakteru (pozri tab. č. 2). Pritom nesmieme zabudnúť na faktor času. Veď človek už začal na počiatku svojej hospodárskej činnosti postupne ukladať formy využitia zeme do predom prírodou vytvorenej priestorovej matrice. Táto matrica je tvorená pohoriami, kotlinami, údoliami, vodnými tokmi a čiastočne tiež plochami s prirodzenou vegetáciou. Takto bola do značnej miery udržiavaná a prírodnými faktormi riadená priestorová štruktúra foriem využitia zeme. S rozvojom výrobných síl ľudskej spoločnosti a dispozíciou výkonnejších technických prostriedkov sa začal človek do určitej miery oslobodzovať od prírodných zákonitostí a tým vznikal voľnejší priestor pre vytváranie priestorového usporiadania foriem využitia zeme pri danom stupni určenia ekonomických, sociálnych, psychologických a iných pomerov ľudskej spoločnosti. Dnešné priestorové rozloženie foriem využitia zeme je výsledkom stáročného vývoja, a preto sa treba pozerať na dnešný stav ako momentálny prierez, ktorého pochopenie dosiahneme štúdiom vývoja priestorového rozloženia foriem využitia zeme.

Výskumom faktorov určujúcich priestorové rozšírenie foriem využitia zeme a ich priestorovou štruktúrou sa zaoberala spočiatku ekonomická geografia, čo bolo celkom logické vychádzajúc z priestorového poňmania samotnej vednej

disciplíny. Neskoršie sa začali touto problematikou zaoberať aj ekonomické disciplíny špeciálne priestorová ekonomika, u nás napr. R. Lacko 1969, ktorej už nestačilo len kvantitatívne a kvalitatívne určenie ekonomického javu, ale tiež presadiť jeho priestorový aspekt, t. j. umiestnenie v priestore a vzájomné priestorové vzťahy. Ekonómia ako aj geografia hľadajú vysvetlenie, ako a na akých princípoch sú rozdelené hospodárske aktivity spolu s človekom v priestore. Ich východiskové body sú pritom protichodné. Ekonómia vo svojej teoretickej polohe vychádza deduktívne zhora nadol. Do abstraktných mdelov zabudovala na priestor sa vzťahujúce prvky, aby sa čo najviac približovali ku skutočnosti. Modely majú predstavovať zjednodušený obraz priestorovoekonomického sveta. Opačný proces induktívny zdola nahor je charakteristický pre geografiu, kde z konkrétneho štúdia zemského povrchu sa získané výsledky abstrahujú a zovšeobecňujú do prehľadného celku.

Postihnúť všetky faktory, ktoré určujú priestorové šírenie a usporiadanie kategórií využitia zeme na určitom území je veľmi komplikovaná a na znalosti náročná úloha a vyžaduje si multidisciplinárny prístup. Relatívne ľahšie sa zisťujú faktory, ktoré určujú zonálne usporiadanie foriem využitia zeme na väčších územiach, ako na určitom mieste či bode. Azda najvýhodnejším riešením tohto problému sa javí zatiaľ použitie metódy priestorovej entropie.

Štúdium procesov, ktoré spolupôsobia na poli ekonomickom, sociologickom a psychologickom na priestorové usporiadanie základných kategórií využitia zeme, je dnes veľmi aktuálne. K najznámejším procesom patrí v súčasnosti inovácia (priestorové šírenie myšlienok a z nich vyplývajúci kultúrny, vedecký a technický pokrok), ktorá sa chápe a používa raz v zmysle procesu (Ch. Borchardt 1969) a inokedy ako myšlienka (T. Hägerstrand 1952), resp. vystupujú súčasne v podobe procesu a myšlienky. Fenomén inovácie sa uplatňuje najmä pri vytváraní nového priestorového rozloženia poľnohospodárskych foriem využitia zeme, pri zavádzaní nových plodín, alebo kultúr, ale môže tiež urýchľovať zmeny vo využívaní poľnohospodárskeho pôdneho fondu a viesť až k jeho opúšťaniu. Inými procesmi, ktoré nepriamo pôsobia na priestorové usporiadanie základných kategórií využitia zeme je usporiadanie a adaptácia. Používa ich W. Dostal (1972) pri štúdiu procesu interakcie medzi prostredím a kultúrou, resp. človekom. Komplex interakcií je determinovaný dynamickými procesmi usporiadania, ako vyrovňavajúceho procesu vstupných a výstupných vzťahov medzi človekom a prostredím a adaptácie, ktorý je na druhej strane stabilizačným momentom a vedie k ustáleniu štruktúry ľudskej spoločnosti ako odpoveď na vplyv prostredia na určitú štruktúrnu jednotku. Zo sociologického a psychologického hľadiska charakterizuje W. C. Found (1971) priestorovú štruktúru využitia zeme ako obraz rozhodnutí tisícov ľudí a skupín a porozumieť tejto štruktúre sa dá podľa neho len analýzou procesov vzniku rozhodnutí ľudí a ich prenášaním v priestore.

4. Štruktúra krajiny

Štruktúru krajiny môžeme chápať ako výsledok pôsobenia prírodných, hospodárskych, historických, sociálnych a politických faktorov prenášaných príslušnými procesmi na základné kategórie využitia zeme. Štúdium štruktúry krajiny a jej derivátov, ako spoločného objektu je stredobodom pozornosti pracovníkov viacerých vedných disciplín. Táto okolnosť sa odráža v ich špecifickom prístupe a vlastnom pojmovom a terminologickom aparáte, čo sa snažíme aspoň stručne

znázorniť na niekoľkých príkladoch. Detailnejšie sa touto problematikou zaoberám vo vyššie citovanej práci (F. Žigrai 1975).

Pod štruktúrou sa vo všeobecnosti rozumie usporiadanie vnútorných vzťahov medzi časťami jednoduchého celku. E. Neef 1967 chápe štruktúru ako geografickú substanciu, t. j. materiálnu skutkovú podstatu, látkové články, ktoré sú určené všetkými zúčastnenými sférami (hydro-, atmo-, lito-) pri stavbe geografického systému. Podľa toho, aký prístup sa zvolí, môžeme hovoriť napríklad o ekonomickej štruktúre, pod ktorou rozumie D. Scholz 1971 priestorové usporiadanie jednotlivých štruktúr a štruktúrotvorných elementov, ako napríklad výrobné stanovište, sídla, komunikačné systémy, prírodné zdroje a i. Z územno-systémového hľadiska chápe B. B. Rodoman 1972 územnú štruktúru ako množstvo materiálnych elementov, ktoré sú ovládané v ľubovoľnom okamihu. V podobnom zmysle používa H. Barsch 1971 termín „územná produkčná štruktúra“, ktorú chápe ako priestorový obraz vývoja jednotlivých výrobných odvetví a ich podielu pri tvorbe národného dôchodku. Pri štúdiu územnej štruktúry formovanej procesmi urbanizácie a industrializácie sa často stretávame s termínom infraštruktúra, ktorý mal pôvodne len vojenský význam a označoval rozloženie strategicky dôležitých zariadení a neskoršie sa preniesol tento termín aj do sféry hospodárskej a územno-plánovacej. R. Lacko (1969) výstižne charakterizuje infraštruktúru ako určité vybavenie územia ekonomickými sociálno-kultúrnymi prostriedkami a prostriedkami vzdelávania. V. Bunge 1967 tvrdí, že pri štúdiu priestorovej štruktúry krajiny sa treba pridržiavať geometrických princípov, ktoré môžu v sebe zahrnúť všetky aspekty štruktúry, t. j. konfiguráciu, morfológiu, vzdialenosť a rozmiestnenie a na tomto základe stanoviť geometrickú štruktúru. Z krajinnoeologického, resp. krajinnobiologického hľadiska používajú M. Ružička a J. Drdoš (1970) termín krajinná štruktúra a charakterizujú ju ako vyjadrenie vnútorných a vonkajších vzťahov medzi krajinnými prvkami, zložkami a faktormi. Už len z niekoľkých ukážok rôzneho chápania a terminologického označenia štruktúry krajiny vyplýva rozmanitá škála názorov, čo vzhľadom na tak komplikovaný objekt výskumu akou ona je, môžeme považovať za logický dôsledok.

Zodpovedajú tomu tiež rôzne metodické prístupy štúdia štruktúry krajiny. Tak napríklad M. Renard 1972 meria a porovnáva stupeň disperzie a rozdrobenia poľnohospodárskych parciel pre stanovenie poľnohospodárskej priestorovej štruktúry krajiny pomocou indexov zoskupenia a štruktúry. Niektorí autori považujú za vhodné kvantifikovať priestorovú štruktúru krajiny, špeciálne sídelnú štruktúru a priestorové vzťahy medzi miestom bývania a práce pomocou priestorovej entropie (J. V. Medvedkov 1966, J. Eliáš 1972, C. Curry 1972 a i.). V súčasnosti je veľmi aktuálne štúdium priestorových vzťahov najmä v sociálno-ekonomickej sfére pomocou priestorových modelov, ktoré sú objektom výskumu priestorovej ekonomiky a ekonomickej geografie. Poslaním tohto príspevku nie je zaoberať sa bližšie týmito priestorovými lokalizačnými modelami, ale len podotknúť, že vo všeobecnosti sa jedná o pokusy na rôznej úrovni abstrahovať reálne ekonomické javy a procesy a simulačnými technikami odhaliť zákonitosti, ktoré určujú rozloženie ekonomických prvkov a javov v priestore a čase. Iná skupina autorov používa pri výskume priestorovej štruktúry krajiny ekologické metódy a používa ako kritérium stanovištné nároky poľnohospodárskych kultúr pre stanovenie priestorovej štruktúry poľnohospodárskej krajiny (A. Langlet 1971, B. Wohlrab 1961, F. J. Turček 1972 (a i.)). Jednou z výskumných metód je tiež formálno-štruktúrálny prístup, ktorý sa odráža v práci M. Ružičku, H. Ružičkovej 1973, ktorí po vycílení krajinných prvkov a ich skupín stanovujú ich plošné

zastúpenie v rámci krajinnokoekologických jednotiek a učujú ekologicko-fyziognomické typy krajiny, u ktorých hodnotia stav biologickej rovnováhy.

Štúdium zákonitostí priestorového rozšírenia a usporiadania základných kategórií využitia zeme, ako aj štruktúry krajiny má veľký poznávací a praktický význam. Vytvorením optimálnej hospodárskej územnej štruktúry sa prispeje k stupňovaniu pracovnej produktivity a tým tvorbe národného dôchodku, poskytnutiu maximálnych pracovných a životných podmienok pre obyvateľstvo k zabezpečeniu najúspornejšieho, ale pritom najefektívnejšieho využitia a pokiaľ je možné aj reprodukcie prírodných zdrojov a spoločenského pracovného kapitálu. Vypracovaním ekologickej typizácie a regionalizácie krajinných celkov spolu so stanovením ich biologickej vyváženosti sa bude môcť ekologicky optimálne využívať súčasná štruktúra krajiny, čím sa prispeje tiež pri prognóze budúceho stavu životného prostredia.

5. Záver

Záverom tohto príspevku môžeme konštatovať, že v budúcnosti bude potrebné ešte podrobnejšie definovať, špecifikovať a terminologicky zjednotiť základné kategórie využitia zeme s ich obsahove podobnými termínami, čo sa tiež v plnej miere vzáahuje na štruktúru krajiny a jej modifikácie a že pri posúdení vplyvu prírodných, historických, sociálnych, ekonomických, politických a sociologických faktorov na priestorové rozšírenie a usporiadanie kategórie využitia zeme, treba pristupovať prísne individuálne za súčasného stanovenia miery závislosti ich pôsobenia. Pri sledovaní príčin lokalizácie konkrétnej kategórie využitia zeme vystupujú do popredia väčšinou viaceré do určitých kombinácií zoskupené faktory, z ktorých sú niektoré dominantné a zvyšné len sprievodné a menia sa pritom v priestore a čase. Pochopenie a správna interpretácia týchto faktorov si vyžaduje značnú vedeckú erudíciu širšieho kolektívu odborníkov.

Literatúra

- ANDRZEJEWSKI A., DZIEWOŃSKI K., MALISZ B. (1973): Die Rolle der Stadt und das Siedlungsnetzes in der Region. Territorialforschung, Territorialplanung, Literaturinformation, 2, p. 19—35, Leipzig.
- BARSCH H. (1971): Die Beziehungen von Geosystemen zur territorialen Systemen der gesellschaftlichen Reproduktion. Zborník „Topologia geosistem-71“, p. 83—91, Irkutsk.
- BAUER L., WEINITSCHKE H. (1967): Landschaftspflege und Naturschutz. p. 302, Jena.
- BOCHNING E. (1962): Grundriss der Landschaftsgestaltung in der landwirtschaftlichen Melioration. p. 250, Berlin.
- BORCHERT CH. (1969): Die Innovation als agrargeographische Reglerscheinung. Sozialgeographie, p. 340—386, Darmstadt.
- BUNGE V. (1967): Teoretičeskaja geografija. p. 278, Moskva.
- CREUTZBURG N. (1930): Kultur im Spiel der Landschaft. Das Bild der Erde in seiner Gestaltung durch den Menschen. Ein Bilderatlas. Leipzig.
- CURRY L. (1972): A. Spatial Analysis of Gravity Flows, Regional Studies, 6, 2, p. 131—147.
- DOSTAL W. (1972): The Shinúh of Northern Oman. A contribution to cultural Ecology. The Geogr. Journal, 138, p. 1—7.
- ELIÁŠ J. (1972): Regular Component in the Settlements Network. The Territory of Western Slovakia. Acta geogr. Univ. Com. Econ. Geogr. 11, p. 137—144, Bratislava.

- FOUND W. C. (1971): *A. Theoretical Approach to Rural Land-Use Patterns*, p. 190, London.
- GÖTZ A. (1970): *Unification and Standardization of Agricultural Maps in National and Regional Atlases*. *Studia geographica*, 15, p. 102, Brno.
- GRUMANESCU H. (1966a): *The Geographical Region and the Land Use*. *Rev. Roum. Géol. Géophys. et Géogr. Série de Géographie*, 10, 2, p. 167—175, Bucarest.
- HARTMANN W. (1970): *Kulturlandschaftswandel im Raum der Mittleren Wümme seit 1770*. Beiheft 2 zu „Landschaft + Stadt“, p. 55, Stuttgart.
- HÄGERSTRAND T. (1952): *The Propagation of Innovation Waves*. *Lund Studies in Geography Series B, Human Geography*, 4, 3—19.
- HEADY E. O., HALL H. H. (1968): *Linear and Non-Linear Spatial Models in Agricultural Competition, Land Use and Production Potential*. *Amer. Journ. of Agric. Econ.*, 50, p. 1539—1548.
- HUTNÍK F. a kol. (1965): *Ekonomika poľnohospodárstva a poľnohospodárskych podnikov*. VPL, p. 530, Bratislava.
- ISENBERG G. (1964): *Betrachtungen zu den ökonomischen Bestimmungsgründen der räumlichen Ordnung*. *Raumforschung und Raumordnung* 3/4, p. 154—177, Bag Godesberg.
- LACKO R. (1969): *Náčrt vývinu priestorovej ekonomiky. Problémy a úvahy rad ekonomických*, 3, p. 276, Bratislava.
- LANGLET A. (1971): *Essai de prévision de l'orientation de la production agricole dans diverses régions naturelles, en fondation des facteurs écologiques*. 22, 4, p. 425—449, Annagron.
- MAZÚR E. (1974): *Využitie zeme. Slovensko*, 3, I, p. 75—100, Bratislava.
- MEDVEDKOV J. Ú. (1966): *The Concept of Entropy in Settlement Pattern Analysis*. *Regional Science Association, Papers, XVIII, Vienna Congr.*
- MEYER K. (1964): *Ordnung in ländlichen Raum*, p. 367, Stuttgart.
- NEEF E. (1967): *Die theoretischen Grundlage der Landschaftslehre*, p. 152, Gotha/Leipzig.
- NEEF E., RICHTER H., BARSCH H., HAASE G. u. s. (1973): *Beiträge zur Klärung der Terminologie in der Landschaftsforschung*. *Geogr. Institut der Akademie der Wiss. der DDR*, p. 28, Leipzig.
- PFEFFER A. (1966): *Zhodnocení dosavadních pojmů a měřitek užívaných v krajině ekologii*. *Sborník konf. Jevany, ÚTOK, ČSAV*, p. 3—13, Praha.
- RENARD M. (1972): *Recherches methodologiques sur le degre d'emiettement parcellaire des exploitations agricoles des bocages de l'ouest*. *Bulletin de assoc. de géogr. Francais*, 397/398, p. 83—94, Paris.
- RODOMAN B. B. (1972): *Territorialnyje sistemy*. *Izv. ANSSSR, Ser. geogr.* 4, p. 114—118, Moskva.
- RUŽIČKA M., DRDOŠ J. (1970): *Übersicht und Begrenzung der Landschaftskomponenten-Faktoren-Elementen und der Landschaftsstruktur*. *Problémy biológie krajiny*, 7, p. 101—110, Bratislava.
- RUŽIČKA M., RUŽIČKOVÁ H. (1973a): *Druhotná štruktúra krajiny ako kritérium biologickej rovnováhy*. *Questiones geobiologicae*, 12, p. 25—61, Bratislava.
- SCHMITHÜSEN J. (1959): *Das System der geographischen Wissenschaft*. *Festschrift Th. Kraus, Bad Godesberg*.
- SCHOLZ D. (1971): *Die Wirtschaftsräumliche Struktur der DDR*. *Geogr. Berichte*, 59, 2, p. 83—101, Gotha/Leipzig.
- SCHWIND M. (1964): *Kulturlandschaft als geformter Geist*, p. 73, Darmstadt.
- TROLL G. (1969): *Die Landnutzungskartierung in den Rheinlanden*. *Erdkunde*, XXIII, 2, p. 81—102, Bonn.
- TUBBS C. R., BLACKWOOD I. W. (1971): *Ecological Evaluation of Land for Planning Purposes*. *Biological Conservation*, 3, 3, p. 167—172, Essex.
- TURČEK F. J. (1972): *Ekologické rozdelenie vtákov a cicavcov na Slovensku ako ukazovateľov štruktúry krajiny*. *Biológia*, 27, 2, p. 147—152, Bratislava.
- VANZETTI C. et al. (1969/70): *World Atlas of Agriculture*. *Istituto geografico de Agostini*. Novara.
- ŽIGRAI F. (1975): *Štúdium využitia zeme v Liptovskej kotline*. *KDP*, 335 str., PrFUK, Bratislava.

ОСНОВНЫЕ КАТЕГОРИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЛИ И ИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАЗМЕЩЕНИЕ

Статья занимается сущностью и содержанием основных категорий использования и сравнивает их с другими содержательно подобными терминами; статья анализирует структуру ландшафта и ее дериваты и обрисовывает процессы, которые формируют эти структуры; также анализирует методы, с помощью которых их изучают. Во второй части статья анализирует факторы, которые обуславливают пространственную организацию категорий использования земли.

Из анализа выше приведенной проблемы вытекает, что в будущем следует более подробно определить, обозначить и терминологически объединить основные категории использования земли с их содержательно подобными терминами, что также в полной мере касается структуры ландшафта, его модификации. При определении влияния природных, исторических, социальных, экономических, политических и социологических факторов на пространственное расширение и организацию категорий использования земли следует подходить строго индивидуально в современной обстановке взаимосвязи этих факторов. При изучении причин локализации конкретной категории использования земли выходят на первый план в основном несколько факторов составляющих определенную комбинацию. Некоторые из этих факторов являются доминирующими, а остальные являются только сопутствующими и изменяются во времени и пространстве. Понятие и правильная интерпретация этих факторов требует серьезной научной эрудиции более широкого коллектива экспертов.

Tab. 1. Vznik priestorových štruktúr pôsobením procesov na materiálne jednotky

PROCESY	MATERIÁLNE JEDNOTKY	PRIESTOROVÁ ŠTRUKTÚRA
Druh procesu:		Druh štruktúry:
Inovácia (Ch. Borcherdt 1989)		Priestorová (C. R. Tubba, I. W. Blackwood 1971)
Difúzia (G. Isenberg 1964)		{Pattern}
Cirkulácia (G. Isenberg 1964)		Krajinná (M. Ružička, J. Drdoš 1970)
Interakcia (V. Bunge 1967)	Prístup:	Označenie materiálnej jednotky, napr. sídla:
Adaptácia (W. Dos'al 1972)	ekonomicko-geografický (J. Kostrowicki 1962b)	Geomorfológická (V. Bunge 1967)
Migrácia (V. Bunge 1967)	štrukturálno-fyziognomický (M. Ružička, J. Drdoš 1970)	Ekonomická (D. Scholz 1971)
	funkcionálny (A. Pfeffer 1966)	Teritoriálna (B. B. Rodoman 1972)
	štrukturálno-systémový (J. Schmithüsen, 1969, H. Uhlig 1970)	Infraštruktúra (K. Meyer 1964)
	ekonomický (N. Creutzburg 1930)	Sociálna (A. Andrzejewski, K. Dzwonowski, B. Malisz 1973)
	ekologický (F. J. Turček 1972)	
	štrukturálno-dynamický (H. Grumazescu 1966)	
	geograficko-ekologický (W. Hartmann 1970, C. Troll 1989)	
	Hospodárska formácia	
	Technocenóza	
	Antropogénna zložka	
	Úžitkový druh	

Tab. 2. Prehľad vybraných faktorov a procesov determinujúcich priestorové usporiadanie foriem využitia zeme

komplex faktorov	faktory	procesy	priestorové usporiadanie foriem využitia zeme										
			orná pôda	lúky	pasienky	sady	záhrady	les	zastavaná plocha	voľná plocha	neúžitky	úhory	
prírodný	makrorelieš mikrorelieš nadm. výška sklonitosť expozícia forma reliéfu klíma hladina spod. vody pôdna forma ekologická forma vegetácie fyziognomická forma vegetácie . .	technicko-eróznodenučné klimatické pôdotvorné											
ekonomický	makroplocha mikroplocha suroviny prepravné náklady miesto odbytu pracovné sily výrobné náklady výhody aglomerácie a deglomerácie vplyv centrality . .	urbanizácia smer pohybu tovaru											
sociálno-historickopolitický	zvyky dedično-majetkové pomery mentalita a vzdelanie človeka životná úroveň hustota obyvateľstva politické zriadenie . .	tradícia difúzia adaptácia migrácia											